

PĂTRUNDEREA CREȘTINISMULUI ÎN DACIA

de LIVIA SIBIȘTEANU

Din punct de vedere cultural adoptarea creștinismului de către popoarele supuse Imperiului Roman sau aflate sub directă sa influență a reprezentat alcătuirea unei unități culturale în locul cultului oficial al împăratului și al zeiței Roma, iar din punct de vedere politic a însemnat transformarea creștinismului dintr-o mișcare de opoziție socială (am putea spune chiar ideologică) împotriva autocrației și administrației imperiale, într-o religie de stat. Aceasta s-a petrecut, începând cu secolul al IV-lea, însă pînă atunci creștinismul s-a răspindit liber prin misionari și din motive psihologice masele largi l-au adoptat. Un rol important în răspîndirea creștinismului l-au avut mișcările de populație din imperiu prin veterani, armată, coloni, sclavi care erau mutați din interese strategice, dar și economice, cît și prin negustorii evrei și greci care străbăteau orașele întregii lumi romane.

Creștinarea daco-romanilor a început mai devreme de Constantin cel Mare, dar nu avem suficiente izvoare arheologice pentru perioada respectivă. Cele mai vechi sînt cele din secolul al III-lea concretizate în descoperirile din orașele pontice, de la Turda, Alba-Iulia, Barboși ș.a.

Izvoarele teologice și cele istorice vorbesc însă de creștinarea dacilor. Eusebius argumentează prin interpretarea textului lui „Origine” că Sfîntul Andrei a propovăduit în Scythia ¹.

Aceeași informație o găsim în „Viața Sfîntului Apostol Andrei” a călugărului Epifanie redactată în secolul al VIII-lea, în „Sinaxarul Bisericii Constantinopolitane” și la Dosoftei în „Viețile Sfîntilor”. În sprijinul evanghelizării Scythiei de către Sfîntul Andrei vin unele colinde, obiceiuri și creații folclorice dobrogene și din stînga Prutului, toponimele (Peștera Sfîntului Andrei, pîrîiașul Sfîntul Andrei) ². De noaptea Sfîntului Andrei, la 30 octombrie, este legat în multe zone ale țării obiceiul ursitului. Fetele, în noaptea Sfîntului Andrei, folosind diferite mijloace (oglinzi, apă din fîntîni, cordoane răsucite, turte foarte să-

---

1. D.M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*. Editura Științifică București, 1967, pag. 489—496.

2. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic și de Misionarism al B.O.R., București, 1980, pag. 61.

rate etc.), își fac de ursită. Acest obicei este specific spațiului românesc în care Sfântul Andrei este socotit protector al tinerelor fete.

Din alt izvor și anume „Epistola către romani” de Sfântul Apostol Pavel, aflăm că acesta a dus o activitate misionară în Peninsula Balcanică, iar alte izvoare bisericești ne relatează că iarna anilor 65—66 a petrecut-o la Nicopole unde l-a chemat pe ucenicul său Tit. Apologetul Tertulian din Cartagina (160—240) în lucrarea „Împotriva iudeilor” face următoarea afirmație: Hristos stăpânește și în ținuturile sarmatilor, dacilor, germanilor și sciților³. Lipsa izvoarelor epigrafice pentru această perioadă o putem explica prin faptul că religia creștină era o religie ilicită, iar credincioșii nu-și ridicau monumente de frica prigoanei. Dacia Traiana era o provincie imperială de frontieră unde stăpânirea romană, prin administrație, legislație, armată, era mai puternică. Aceeași explicație o putem da și pentru lipsa reprezentării simbolurilor creștine ca: barca, peștele, ancora, harponul, porumbelul. Cît despre reprezentarea crucii, aceasta apare ca simbol destul de târziu pînă și în catacombele romane pe la anul 450⁴.

Este cert că la daco-romani a pătruns creștinismul înainte de Edictul de la Milano pentru că acest popor era integrat în lumea romană, dar fenomenul în perioada respectivă a fost sporadic. Răspîndirea creștinismului a atins un punct culminant între Constantin cel Mare și Valens, în acea perioadă de pace și prosperitate, devenind un fenomen suprastructural al romanității târzii. Difuzarea creștinismului semnifica în realitate expansiunea supremației imperiale pe cale religioasă⁵. Izvoarele pe care le avem la dispoziție pînă în prezent ne permit concluzia că răspîndirea creștinismului în teritoriile ocupate de daco-romani și apoi de români a fost inegală în sensul că s-a înregistrat o intensitate în ținuturile scitice și dunărene, în timp ce în celelalte ținuturi urmele creștine erau mai rare. Acest lucru poate fi pus în legătură cu statutul politic al unor teritorii, cît și cu relațiile populației băștinașe cu lumea romană. Dacă analizăm problema religioasă în aceste teritorii, nu numai din punct de vedere al răspîndirii creștinismului, dar și al religiilor păgîne (greco-romane, orientale și ale sincretismului religios), observăm că fenomenul este același. Unii istorici (Sulzer, Roesler) adversari ai continuității au susținut că încreștinarea daco-romanilor și românilor s-a făcut în sudul Dunării, explicînd pe această cale păstrarea ortodoxiei românilor în mijlocul unor popoare catolice⁶. Însă împotriva acestor afirmații pe care le-au combătut is-

3. *Ibidem*, Pag. 54—59.

4. Georges Ory, *Crîștinismul*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, pag. 82.

5. V.H. Bauman, *Nouveaux témoignages chrétiens sur le limes nord — syrtique: basilique a Martirum de basse époque romaine découverte à Niculițel (dep. de Tulcea)*, în *Dacia N.S./XVI*, 1972, p. 190.

6. N. Stoicescu, *Continuitatea românilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, pag. 148.

toricii încă din secolul trecut, putem aduce astăzi, datorită descoperirilor arheologice, mult mai multe argumente convingătoare.

Nu putem să punem în discuție căile răspîndirii creștinismului la daco-romani și apoi la români, dacă nu analizăm situația politică, dar și cultural-religioasă din teritoriile stăpînite de aceștia.

În anii 271—275 Dacia Traiană a fost părăsită de armata și administrația romană, teritoriul rămînînd ocupat de o populație semiromanizată, liberă din punct de vedere politic. S-ar fi putut, ca după această perioadă, să se fi deplasat un număr mare de creștini din sudul Dunării în nordul Dunării pentru a scăpa de persecuțiile declanșate în vremea lui Dioclețian și care au contribuit la răspîndirea creștinismului în această zonă. De asemenea, teritorii ocupate de daco-romani au rămas în stăpînirea romană sau au intrat temporar din nou sub această stăpînire. Astfel reforma administrativ-teritorială a lui Dioclețian făcea din Dobrogea o provincie de sine stătătoare cu numele de Scythia cu reședința la Tomis care intra în dioceza Thracia împreună cu Moesia Secunda, Haemimontul, Rhodope și Europa, toate din Peninsula Balcanică. În împărțirea făcută de Constantin cel Mare dioceza Thracia intra în prefectura Orientul, învecinîndu-se cu noua capitală a imperiului, Constantinopol, beneficiînd de avantajele pe care le conferă această vecinătate. Sub pericolul bulgar dioceza Thracia a devenit *Themă* sub Constantin IV Pogonatul (668—685)⁷ În sudul Dunării s-au format Dacia Ripensis și Dacia Mediteranea cu scopul de a camufla pierderea Daciei propriu-zise. Opinia publică trebuia să fie liniștită pentru că Dacia continua să figureze în lista provinciilor Imperiului Roman. Însă, în ceea ce ne privește, din punct de vedere economic, cultural-religios, lingvistic, cele două Dacii au avut rol important în prelucrarea și menținerea romanității din Dacia Traiană, dar și a răspîndirii creștinismului, în condițiile în care aceasta, lăsată fără apărare, a fost supusă atacurilor, iafurilor și stăpînirilor migratorilor între secolele III—VII. Ele au servit ca bază militară expedițiilor întreprinse de imperiu la nord de Dunăre, fie că acestea urmăreau recucerirea Daciei, fie că erau acțiuni de pedepsire a sarmaților și gotilor. Teritoriile nord-dunărene au fost stăpînite vremelnic de către Constantin cel Mare care și-a luat numele de Dacicus și de Iustinian care a refăcut unele cetăți a ridicat castele și a consolidat fortificațiile. Se poate spune că valea Dunării cu cele două maluri ale fluviului a fost axa teritoriului de închegare a romanității carpato-balcanice. Începînd cu secolul al VII-lea cînd slavii s-au așezat masiv în Peninsula Balcanică și cînd s-a prăbușit apărarea Dunării, rolul în menținerea romanității a revenit regiunilor nord-dunărene supuse de acum înainte atacurilor neamurilor turanice⁸. Alături de limbă considerăm că un factor de rezistență în fața năvălirilor

⁷ A. Rădulescu și I. Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și mare — Dobrogea*. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, pag. 123—124.

⁸ *Istoria României*, Editura Academiei R.P.R. București, 1960, vol. I, pag. 579—580.

I-a constituit și religia românilor. Este într-adevăr un miracol, după cum constata Brătianu, menținerea poporului român în condițiile năvălirilor barbarilor și dispariției din istorie a unor popoare prin asimilarea lor de către altele. Stăpînirile slavă, apoi bulgară, au întrerupt pentru un timp legătura cu Constantinopolul, dar, începînd cu Ioan Tzimiskes (969—976), Dobrogea a fost stăpînită periodic pînă în secolul al XIV-lea de bizantini, ceea ce a determinat influența culturii bizantino-creștine și dincolo de teritoriile dobrogene⁹.

Aceasta a fost conjunctura politică în care s-a răspîndit creștinismul pe teritoriul ocupat de daco-romani și apoi de români. După cum am arătat anterior un rol important l-au avut veteranii, armata, coloniile, negustorii, permanentele legături economice și politice între ținuturile sud-dunărene și nord-dunărene. Începînd cu secolul al III-lea, cînd în ținuturile noastre au pătruns neamurile gotice, un rol important în răspîndirea creștinismului l-au avut captivii aduși de aceștia din Asia Mică din care mulți erau creștini. Creștinismul răspîndit în teritoriul fostei provincii Dacia Traiana a avut un caracter popular. Factorul care a întreținut menținerea lui aici a fost cel misionar. Misionarii veneau din sudul Dunării unde existau numeroase episcopii. Aceștia au predicat, fie la daco-romani în limba latină, fie la goți în limba greacă. Izvoarele amintesc în regiunile nord-dunărene, începînd cu secolul al IV-lea pe Andius din Mesopotamia, Eutyches, Wulfila, Sfîntul Sava Gotul, Sfîntul Niceta, Niceta din Remesiana. Andius din Mesopotamia a fost întemeietorul unei secte numită audiană caracterizată printr-un rigorism exagerat. În vremea lui Constantin cel Mare a fost declarat eretic și exilat în Scythia Minor. De aici el a predicat goților în nordul Dunării unde a ridicat și o mănăstire. A fost episcop și a hirotonisit pe Uranius (originar din Mesopotamia) și pe Silvanus (era localnic : aici trebuie să remarcăm numele lui latin). După moartea sa izvoarele nu mai amintesc nimic de audienii din nordul Dunării¹⁰. Vasile cel Mare într-o scrisoare amintește de un grec. Eutyches, predicator la goții din aceleași părți, iar Ioan Gură de Aur, patriarhul Constantinopolului între 398—404, a trimis misionari în Dacia tot pentru goți. Toți acești misionari erau greci, iar creștinismul nostru a fost latin. Misionarii trecuți în nordul Dunării urmăreau creștinarea barbarilor, nu a daco-român timer care, probabil, în parte erau creștini. Dar, chiar și în condițiile în care aceștia predica în limba greacă pentru goți, au avut legături cu creștinii de limba latină¹¹. Un exemplu grăitor în acest sens este activitatea lui Wulfila (310—383). Acesta era originar din regiunea Dunării de Jos dintr-o familie de goți creștinați. În anul 340 la Constantinopol,

9. R. Theodorescu, *Bizanți, Balcani, Occident, la începuturile culturii medievale românești în sec. X—XIV* Editura Academiei RSR, București, 1974, pag. 49, 50.

10 M. Păcurariu, *Op. cit.*, pag. 96.

11 P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești*; Editura Științifică București, 1969, pag. 101.

unde îndeplinea misiuni diplomatice, a fost consacrat episcop misionar, dar a răspîndit creștinismul sub formă ariană în nordul Dunării. Discipolul său, Auxentius din Durostor, ne informează că Wulfila a predicat în limbile greacă, latină și gotică, limbi pe care le stăpînea perfect. Însă creștinarea goților nu a fost o misiune ușoară, ea s-a lovit de rezistența regelui Athanaric care în anul 348 a deschis persecuțiile împotriva creștinilor, persecuții puse și în legătură cu războaiele geto-bizantine, cu înfrîngerea goților și răzbunarea acestora prin omorîrea creștinilor. S-au păstrat numele a 26 de creștini martirizați în anul 372 într-o biserică așezată undeva la vărsarea Argeșului în Dunăre. O parte din acești creștini purtau nume latine, aceasta dovedind conviețuirea goților cu daco-romanii, legăturile dintre creștinii arieni cu creștinii ortodocși. Printre cei martirizați au fost Sfîntul Nichita, la 15 septembrie, care era de origine greacă și ale cărui moaste se află în biserica Sfîntul Nicolae din Veneția și Sfîntul Sava, la 12 aprilie, care era tot de origine greacă și care a sfîrșit în apa Buzăului la vîrsta de 38 de ani în preajma sărbătorii Învierii. Aceștia doi nu erau arieni. Din „scrisoarea Sfîntului Sava Gotul“ redactată după unii teologi de Sansala (care era probabil de origine daco-romană), prieten și martor al martiriului Sfîntului Sava aflăm că acesta a fost ascuns de niște țărani localnici păgîni. Din cele relatate putem concluziona că la nordul Dunării pulsa o viață creștină existau biserici, preoți, cîntăreți, se prăznuia Învierea. Țăranii păgîni priveau cu simpatie pe creștini, așa cum aflăm din „Scrisoarea Sfîntului Sava Gotul“¹². Cel care a predicat printre daco-romani a fost Sfîntul Niceta din Ramesiana (localitate situată la 30 km. de Naissus, azi satul sîrbesc Bela Palanka) pe care Sfîntul Paulin, episcopul Nolei, îl considera de origine daco-romană (este vorba de daco-romanii sud-dunăreni). Din cele două poeme ale Sfîntului Paulin aflăm că Sfîntul Niceta a predicat în limba latină și că „alergau la tine geții și amîndouă felurile de daci: cei ce cultivă pămîntul în interior și cei ce poartă căcîli de oaie și cresc turme bogate de vite pe malurile mînoase“¹³. Subscriem la interpretarea lui V. Pârvan asupra textului respectiv care considera că Sfîntul Niceta a predicat de o parte și de alta a Dunării și că a ridicat mănăstiri pe malul stîng al Dunării¹⁴, dar nu sîntem de acord cu D.M. Pippidi care neagă activitatea misionară a Sfîntului Niceta în Dacia Traiană¹⁵, argumentînd prin lipsa izvoarelor arheologice. Noi considerăm că a predicat și la nord de Dunăre pentru că știa că de o parte și de alta a Dunării există același popor daco-roman vorbitor de limba latină, iar descrierea ținuturilor în care a predicat, aparținînd Sfîntului Paulin, se aseamănă cu descrierea făcută cu cîteva sute de ani înainte de către Ovidius.

12 Ovidiu Drimbă, *Istoria culturii și civilizației*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, vol. II, pag. 123.

13 M. Păcurariu, *Op. cit.*, pag. 96.

14 V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911, pag. 210.

15. D.M. Pippidi, *Op. cit.*, pag. 500.

Sfântul Paulin „în părțile unde Crivățul înlănțuie riurile cu gheață groasă, acolo cu foc pogorît din în înalt, încălzește inimile împietrite de ger“.

Ovidius, „Tristele“, III, 10 „Ca marmura lucește pământul friguros / Urgie peste plaiuri să cadă / Dezlănțuind potopul de vifori și zăpadă (...) Și așa de tare-i vîntul ce bate în lungişuri / Că dărîmă turnuri-nalte, smulgînd acoperişuri“. De asemenea, din relatarea lui Hieronimus în Epistole, CXXXI („hunii învață psaltirea, clima rece a Sciției se încinge de dogoarea credinței, armata roșcată și blondă a geților înconjoară corturile bisericilor“) se întrevăd bogatele roade ale operei de larg misionarism creștin la nordul Dunării de Jos la sfîrșitul secolului al IV-lea și începutul secolului următor.¹⁶

Descoperirile arheologice ne demonstrează că, începînd cu secolul al IV-lea, creștinismul a început să se răspîndească nu numai în Dobrogea, Oltenia, Muntenia, ci și în Transilvania, în unele părți ale Moldovei. A existat o perioadă destul de îndelungată a conviețuirii credințelor păgîne cu cele creștine. Era și normal să fie așa, avînd în vedere lipsa unor legislații pe aceste teritorii care să reglementeze și să oficializeze religia de stat în condițiile în care în aceste ținuturi nu exista o organizație statală, în schimb erau supuse atacurilor permanente ale populațiilor migratoare. A fost posibilă totuși pătrunderea creștinismului și răspîndirea lui în aceste regiuni, deoarece existau în Dacia și în Scythia religii care aveau puncte comune cu creștinismul. Însăși religia geto-dacă făcea din Zalmoxis un zeu mesianic¹⁷. Din relatările lui Herodot aflăm că el a fost sclav al lui Pithagora, i-a inițiat pe geți în învățătura sa, a clădit o casă pentru adunările bărbaților în care-i primea și-i puneă să benchetuiască pe fruntașii țării. A mai făcut și o locuință subpămînteană unde a dispărut timp de 3 ani, reapărînd în al patrulea an și astfel „le-a fost vrednic de crezare geților“. După ultima sa dispariție geto-dacii îl mai așteptau, de aceea îi trimiteau cîte un sol la cinci ani. Zalmoxis, după părăirea multor istorici, a avut o existență istorică la fel cu Orfeu, Zarathustra sau Iisus. Zalmoxis a propovăduit nemurirea, ceea ce l-a făcut pe Herodot să afirme că geții se credeau nemuritori“. În dialogul „Charmides“ Platon ne vorbește limpede despre credința geților în existența sufletului, relatînd că ei credeau în existența în om a trupului și a sufletului, așa cum îi învățase Zalmoxis¹⁸. Cînd se trimitea la cinci ani un sol lui Zalmoxis era evident, după cum consideră M. Eliade, că sufletul solului se ducea la Zalmoxis și numai sufletul, principiul spiritual îl întîlnea pe acesta și-i transmitea rugămintile semenilor săi¹⁹. Multe precepte din doctrina lui Zalmoxis au puncte comune cu pi-

¹⁶ D.Gh. Theodor, *Creștinismul la est de Carpați*, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1991, pag. 58.

¹⁷ V. Kernbach, *Biserica în invocație*, Editura Politică, București, 1984, pag. 314.

¹⁸ I.H. Crișan *Spiritualitatea geto-dacilor*, Editura Albatros, București, 1968

¹⁹ M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, vol. II, pag. 173.

tagorismul și creștinismul și anume nemurierea, omul-zeu fondator de religie, învierea. O altă zeitate în care mai credeau strămoșii noștri în momentul pătrunderii creștinismului a fost Gebeleizis, zeul fulgerului, cerului, furtunii. Faptul că în mitologia folclorică în jurul profetului Ilie sînt numeroase elemente proprii unui zeu al furtunii ne confirmă acest lucru²⁰. Multe elemente păgine atît de origine geto-dacică cît și romană s-au păstrat în creștinismul românesc. O altă zeitate specifică geto-dacilor a fost Cavalerul trac sau dac răspîndit în multe zone ale țării, fie pe coifurile războinicilor, fie pe vase de ceramică, pe tăblițe votive etc. Cavalerul avea atribuții complexe ca binefăcător al oamenilor, al sănătății și bunăstării credincioșilor, el era, desigur, un ideal mereu prezent în viziune asupra vieții și de zi cu zi²¹. Întotdeauna Cavalerul este reprezentat călare, calul simbolizînd imortalitatea, apoteoza defunctului, eroizarea lui. Calul ca animal solar îl întovărășea pe stăpînul său și în mormînt, pentru că acesta nu putea coborî în Hades cu mijloace nedemne de rangul său²². uneori în preajma călărețului apar șarpele ca simbol al înțelepciunii, nemuririi, ca pe coifurile de la Băiceni²³, Coțofănești²⁴ sau doi lei ca simbol al puterii terestre și al forței, ca pe reprezentarea de la Răcățiu²⁵. În toate reprezentările Cavalerul este purtător de lance exceptînd pe cel de la Răcățiu care poartă și o sabie akinakes. În creștinism găsim în tradițiile noastre și ale bulgarilor (unde, de asemenea, Cavalerul era răspîndit în antichitate) asemănări ale acestuia cu legendele populare despre Sfîntul Dumitru și Sfîntul Gheorghe. Putem spune, deci că ideea nemuririi nu a fost la geto-daci un caz particular în dogma lui Zalmoxis, ea era răspîndită și în alte culte ca acela al Cavalerului erou sau în acea a nemuririi dobîndite prin scăldarea războinicilor înainte de luptă în apa sacră a Dunării. De fapt, în memoria tuturor, eroul cel mort în luptă devine nemuritor. Mijlocul de a dobîndi nemurierea a fost un fenomen general în întreaga lume religioasă, începînd cu secolul al IV-lea și al III-lea î.e.n., deci înainte de apariția creștinismului și multe culte de inițiere în nemurire s-au dezvoltat apoi în paralel cu creștinismul, începînd cu mileniul I. Nemurierea obținută prin glorie datează de la Pitagora și era mult răspîndită în lumea greacă. Eroul era un semizeu aflat între divinitate și umanitate, avînd și el o dublă fire ca Iisus, diferența constînd în faptul că eroul devine divinitate nu prin tată, ci prin faptele sale. O zeitate care era și prototipul mîntuitorului binefăcător,

20 *Ibidem*, pag. 175.

21 R. Rațiu și I.I. Rusu, *Relief al Cavalerului trac din Potaissa*, în S.C.I.V.A., XXVIII, 4/1977, pag. 601.

22 S.Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei în sec. II î.e.n. și III e.n.*, Editura Junimea, Iași, 1981, pag. 209.

23 M. Petrescu-Dîmboviță și M. Dinu, *Le Trésor de Băiceni*, în Dacia în N.S. 19/1975, pag. 106.

24 D. Berciu, *Arta traco-getică*, Editura Academiei RSR, București, 1969, pag. 112.

25 Piesa se află în colecția Muzeului de Istorie „Iulian Antonescu” din Bacău și a fost semnalată de către V. Căpitanu în *Carptica*, 9/1975.

aşa cum era Iisus, a fost Hercules-Heracles²⁶. Hercules a fost venerat în Dacia, aşa după cum ne arată descoperirile arheologice la Sendreni-Galaţi unde se afla altarul lui Hercules Victor²⁷. La Drobeta, Gîrla Mare, Răcari²⁸, Băile Herculan. Hercules era şi o zeitate protectoare a armatei, iar unii împăraţi au legat cultul imperial de cultul lui Hercules datorită celor două principii ale dogmei nemurirea pămînteanului prin eroizarea lui şi protejarea militarilor de acest zeu. Probabil, uneori din calcul politic, alteori printr-o concesie făcută misticismului mulţimii, împăraţii Caligula, Maximianus, Commodus şi-au atribuit legenda lui Hercules, înfăţişându-se în public îmbrăcaţi în piele de leu şi înarmaţi cu măciucă²⁹. O altă zeitate de care este legată nemurirea, eroizarea şi cultul împăratului a fost, după cum am arătat anterior, zeul Soarelui sub varianta Sol Invictus consacrat ca zeu suprem în vremea lui Elagabal, dar mai ales în vremea lui Aurelianus. În Dacia cultul era răspîndit în special în Transilvania, Oltenia şi avea, de asemenea, o reprezentare în comuna Mahmudia din judeţul Tulcea (Salsovia). Emilian Popescu consideră că introducerea acestui cult s-a făcut paralel cu persecuţiile creştinilor pentru că admitea adoraţia,³⁰ în timp ce creştinismul îl respingea. Una dintre zeităţile greco-romane adorate a fost Dionysos-Bacchus. Dionysos era un zeu de origine tracă adoptat de greci fie direct, fie prin filieră frigiană. Acest zeu reprezenta vegetaţia, vita, de vie, vinul, fecunditatea şi reînnoirea universală. Procesionile sale erau zgomotoase şi vesele, incitau credincioşii la extazul mistic, iar participanţii la cortegiul dionysiac se asimilau bucuros legendarilor tovarăsi ai zeului Satiric ori Facerii³¹. În Dobrogea au existat numeroase temple la Histria şi Calatis, cultul oficiindu-se atât în mod public, cît şi în secret. Tot în Dobrogea erau comunităţi şi asociaţii ale dionysistilor. La Calatis în calendarul local era trecută luna Dionisiu³². Acest cult era practicat şi în asezările din Moldova (Dinageti. Bîtea Doamnei. Răcăţanu) în Transilvania (Potaissa, Apulum, Moigrad) şi în Oltenia (Drobeta, Romula)³³.

În Dacia erau răspîndite, de asemenea, multe culte orientale şi ale sincretismului religios, religia de aici fiind de o diversitate neaşteptată în alte provincii ale Imperiului Roman³⁴. Cum a fost posibilă pătrunderea atîtor culte, aşa a fost posibilă şi pătrunderea creştinismului

26 D.M. Pippidi, *Studii în istoria religiilor antice*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969, pag. 185.

27 S. Sanie, *Op. cit.*, pag. 206.

28 D. Tudor, *Oltenia romană*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1963, pag. 389.

29 D.M. Pippidi, *Op. cit.*, pag. 193.

30 Emilian Popescu, *Inscripţii din secolele IV-XIII descoperite în România*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1976, pag. 231.

31 D.M. Pippidi, *Op. cit.*, pag. 220.

32 *Ibidem* pag. 235—239.

33 M. Gramatopol, *Dacia antiqua*, Editura Albatros, Bucureşti, 1982, p. 190.

34 S. Sanie, *Culte orientale în Dacia romană*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, p. 18.

din vremuri timpurii, mai ales că multe puncte comune sînt între aceste culte și creștinism. Creștinismul a găsit în Dacia o pregătire spirituală făcută de religia tradițională, de cea greco-romană atinsă în acea perioadă de influențele pitagorice ale nemuririi, dar și de către cultele orientale și ale sincretismului religios. Cultele orientale ca și creștinismul atrăgeau îndeosebi pături cu situații modeste, pentru că ele susțineau că oferă adeptilor protecția în lumea aceasta, dar mai ales perspectivele unei vieți mai bune în „lumea viitoare“, Salvarea sufletelor impunea un regim anume de viață, purificarea interioară devenind pentru adepty sensul principal al existenței terestre³⁵. O zeitate care s-a bucurat de o mare favoare pînă la triumful creștinismului a fost Cybele (Mater Deum Magna), cultul acesteia zeite era răspîndit în întreaga Dobrogea³⁶ cît și în Oltenia. Misterele ei promiteau o mîntuire într-o a doua viață. Zeitatea avea un sanctuar la Sucidava și un templu la Drobeta³⁷. Însă, printre cultele orientale din Dacia și Scythia, de cea mai mare popularitate s-a bucurat cultul zeului iranien Mithra. În Dacia acest cult era mai mult răspîndit decît în Moesia Inferior, aceasta s-ar putea datoră faptului că aici a existat o tradiție a cultelor legate de soarta sufletelor în lumea viitoare și posibilitatea mîntuirii și reînvierii³⁸. Acest zeu „nebiruit“ este atestat prin reliefuri și inscripții, aparținînd unor credincioși izolați sau unor comunități de credincioși dispunînd de lăcașuri în formă de peșteră. În Dobrogea s-au semnalat 10 astfel de locuri cele mai notabile fiind cele de la Troemis, Tomis, Histria. La Histria lista celor care au subscris la comunitatea peșterii sfinte figura în plin plan al orașului³⁹. Cultul era venerat la Dinogetia, Galati (unde s-a descoperit un sarcofag cu simboluri mithriace – rozetele simbolizînd soarele și taurul simbolizînd nemurirea)⁴⁰, la Drobeta, Bumbesti, Sucidava⁴¹ și la Apulum unde avea, de asemenea, un sanctuar subteran⁴². S-au descoperit tăblițe votive, vas cu simbolurile zeității la Romula, dar și la Aiud⁴³ în villa rustica și la Obreja într-o așezare rurală, ceea ce înseamnă că el a pătruns și la sate⁴⁴. Cultului Mithra se identifică repede cu Soarele (Sol), era public, dar misterele erau rezervate numai pentru cei inițiați, supuși a trece prin numărul sacru de șapte grade⁴⁵. Folclorul religios creștin al românilor păstrează cifra șapte în drumul mortului de-a lun-

35 Francois Chamoux, *Civilizația greacă*, Editura Meridiane, București, 1985 vol. I, p. 224.

36 S. Sanie, *op. cit.*, p. 20.

37 D. Tudor, *op. cit.*, p. 382.

38 D.M. Pippidi, *op. cit.*, p. 227.

39 S. Sanie, *Civilizația romană...* p. 213.

40 D.M. Pippidi, *op. cit.*, p. 392.

41 D. Tudor, *op. cit.*, p. 397.

42 S. Sanie, *op. cit.*, p. 219.

43 Gh. Popilian și Gh. Poenaru Bordea, *Date noi privind cultele de la Romula-Malva în lumina vaselor cu figuri în relief*, în SCIV, 24, 2, 1973, p. 256.

44 D. Tudor, *op. cit.*, p. 376.

45 M. Eliade, *op. cit.*, p. 392

gul celor șapte văi ale văzduhului și despre vameșii care inspectează „marfa sufletului”. De fapt aceste idei ale vămuirii sufletului au pătruns în creștinism prin secolul al III-lea în varianta maniheistă a ereticului Mani Profetul. Acesta a fost primul creștin care a observat pătrunderea în creștinism a elementelor păgâne⁴⁶. Un cult rezultat al sincretismului religios răspândit în secolul al II-lea a fost cel al Cavalerilor Danubieni, fiind o îmbinare dintre cultul eroului al Cavalerului trac cu cultele orientale. De la cultul iranian a luat lupta dintre bine și rău din univers, iar de la cultul Cavalerului a luat eroizarea personajului. În țara noastră s-au descoperit peste 200 de icoane dedicate acestor zei care reprezintă o Mare Zeiță care privește un Cavaler Zeu și-i hrănește calul, după ce acesta ieșise învingător în luptă ca un dușman reprezentat căzut sub copitele calului⁴⁷.

Acesta era în mare terenul spiritual religios al daco-romanilor când a început să pătrundă creștinismul. Am mai putea adăuga faptul că a existat pentru o perioadă scurtă de timp tendința introducerii în Dacia prin reforma lui Deceneu a monoteismului⁴⁸. Dacă mai adăugăm și declararea în anumite perioade a unui singur zeu ca religie de stat (Hercules sau Sol) în vremea lui Commodus ori Aurelianus, putem spune că a existat o oarecare obișnuință cu monoteismul. Însă nu numai afinitățile creștinismului cu religia geto-dacă sau cu cultele orientale au favorizat succesul lui în aceste teritorii, ci așa după cum remarcase M. Eliade, succesul s-a datorat creștinismului însuși. Aceasta era o religie optimistă care într-o lume și o epocă dominată de disperare se distingea prin echilibru. El era singura speranță de a dobândi o identitate, de a găsi o semnificație existenței. Nu cunoștea bariere sociale, rasiale, intelectuale și mai presus de toate propovăduia bunătatea și iubirea frătească⁴⁹.

46 D. Tudor, *op. cit.*, p. 396.

47 N. Gostar și V. Lica, *Societatea dacică de la Burebista la Decebal*, Editura Junimea, Iași, 1984, p. 78.

48 M. Eliade, *op. cit.*, p. 384